

nem üres, Bácska és Bánság pedig teljesen üres. S ez adósságainkra figyelmeztet: arra az adósságra, amely a vajdasági magyarság népismeretével, különösen pedig anyagi kultúrájával kapcsolatos.

Talán még mindig nem késő Kresz Mária könyve kapcsán elgondolkozni azon, hogy hagyományainknak ezt a részét hogy lehetne megvizsgálni, leírni. Mert bizonyos előmunkálatokkal azért mindenképpen számolhatunk anyagi kultúránknak ezen a területén is, s azt sem állíthatjuk, hogy hozzáértő kutatónk, muzeológusunk ne lenne.

JUNG Károly

BESZÉLNI A SZERELEMRŐL

Nádas Péter: *Az égi és a földi szerelemről*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991

Fiatalok arra kérték Nádas Pétert, tartson előadást számukra a „nemi szerepek és a nemek princípiumai” témaköréről. Az előadásra, mely az égi és a földi szerelemről szólt, 1989 szeptemberében került sor. Amíg a közönség élénken reagált az elhangzottakra, addig a tudományos műfajokban jártas személyek elutasító magatartást tanúsítottak. Ez ösztönözte az író-t arra, hogy a témával kapcsolatos gondolatait alaposabban és szélesebb körben, azaz könyv formájában is kifejtse. *Az égi és a földi szerelemről* című, 1991-ben megjelent kötet a megvalósult előadás teljes anyagát, az előkészületi jegyzeteket, a bevezető és a befejező megjegyzéseket tartalmazza, azaz egy (beszéd)mű létrejöttének teljes folyamatát tárja az olvasó elé.

A javasolt témát s főleg annak címszerű megfogalmazását, mely merev kereteket szab a róla való gondolkodásnak, a szerző nyomban elutasította. „A nőknek és a férfiaknak van egy közös princípiumuk, mégpedig az, hogy emberek. Ennek a fogalomnak viszont éppen az a szerepe a gondolkodásban, hogy lényegük szerint beszéljek róluk, és ne úgy, mint nőkről és férfiakról. Aki pedig a lényegük szerint beszél róluk, nem tud receptet adni arra vonatkozóan, hogy mikor jó nők és mikor jó férfiak, vagy miként kell szerepelniök. Ez utóbbiról csak akkor beszélhetnék, ha nem lényegük szerint beszélnek róluk” – írja a könyv második, Jegyzetek az égi és a földi szerelemről című fejezetében. Végtelenül szánalmasnak tartja ugyanis azt a gondolkodást, mely nőknek és férfiaknak szerepet jelöl ki nemük lényege szerint, melyet ha – főleg zártabb társadalmi közösségekben – tisztességesen betartanak, eljátszanak életük során, akkor jó nők s jó férfiak lesznek. Ehelyett Nádas az égi és a földi szerelemről tartott előadást. Nem mintha a szerelemről egyszerűbb lenne beszélni. . .

„Az Ember, amióta csak létezik, látványul kínálkozik önmagának. Évezredek óta valóban nem is szemlél mást, mint önmagát.” Teilhard de Chardin francia gondolkodó e mondatait választotta könyvének mottójául és elmélkedéseinek kiindulópontjául Nádas Péter. Az ókori görög és római szerzőktől kezdve Szent Ágostonon, Wittgensteinen át egészen Roland Barthes-ig a későbbiekben is számos íróra hivatkozik, idézi a vizsgált témakörrel kapcsolatos gondolataikat, miközben az olvasónak folyton az az érzése, hogy mindenről beszél, csak az égi és a földi szerelemről nem. Az igazság persze az, hogy semmiről sem lehet úgy beszélni, hogy az egy bizonyos ponton ne érintkezzék a szerelem témakörével, másrészt a szerelemről való nyílt beszédhez nincs alkalmas nyelvünk. Nádas egyedül a vallomást tekinti a róla szóló komoly beszéd egyetlen lehetséges változatának. A vallomás fogalomköre azonban számos újabb dilemmával (pl. a

párbeszéd tárgyának és eshetőségének kockázata) nehezíti e beszéd lehetőségét, mihez képest a hallgatás sokkal bölcsebb és ésszerűbb magatartásnak tűnik. „A hallgatásnak végül is nincs kockázata, hiszen a lelkialkatot az összes vágyával és igényével, szavak nélkül is meg lehet nyilvánítni, s aki e szóbeliség előtti állapotra bízta magát a tudásával, sokkal inkább fönn tartja magában azt a reményt, hogy található egyetlen olyan személy, akivel szót érthet” – állapítja meg az író. A szerelemről szóló beszéd végső soron csak (szavak vagy más megnyilatkozások által történő) dialógus formájában képzelhető el. Nádas vállalkozása azért számít különösnek, hiszen egy olyan előadást tervez s jegyez le könyvében, melyet mindennemű közvetlen párbeszéd hiányában, vallomástételre nem alkalmas helyen kell fennhangon elmondania. „Azt kell megkérdezni, vajon miért nincsen a nyilvános beszédre alkalmas nyelvünk egy ilyen komoly és mindenkit érintő témáról? Miért nincsen középút az obszcenitás és a hallgatás között? Miért a fából faragott arc és miért a vigyor?” – hangzik kérdése. Lényegében az olvasóval folytatott, írott szavak formájában történő kommunikáció eredménye sem kevésbé kétséges.

A kötetet egy, az ősképek képmásaival foglalkozó, rendkívül izgalmas fejezet vezeti be, bár nem irányul magyarázatára, s lényegében csak asszociációs, áttételes síkon van kapcsolatban az égi és a földi szerelemmel. Olyan egymással szorosan összefüggő fogalmakkal illetve kérdésekkel foglalkozik itt a szerző, mint amilyen a tükröződés és az önszemlélet illetve az erről keletkezett élmény időbeli elhelyezésének kérdése. Az ember ugyanis, amikor tükröt készített önmagának, a tükröződés iránti vonzalmát fejezte ki állandósított formában. Nádas Ovidius *Átváltozások* című műve és Teilhard de Chardin vizsgálódásainak nyomán Narcissus és Echo történetét értelmezi újra, s keresi benne azt az időpontot, amióta az ember „önmagát más lélegző lények sokaságában önmagától is elkülönítve, a képek és a fogalmak társítása által, és nem ezek nélkül létezik”.

A víz az egyetlen őselem, melyben a másik három tükröződhet. Narcissus – Ovidius-tól tudjuk – két patakocskára, Liriope és Cephisos egyesüléséből született. Valamiből lett valakivé. Liriope megkérdezte a szent jóst, megéri-e vénségének idejét Narcissus. A jósz az válaszolta: „Hogyha magát sohasem ismeri meg!” Nem szabad hát önnön természetét és eredetét megismernie. Nádas értelmezése szerint Narcissus akkor sem érhetné meg vénségének korát, ha valami mást – pl. önnön tükröképét – nevezne meg önmagaként. Es esetben az átváltozás tényét feledné. Ha viszont ténylegesen felismerné tükröképében önmagát, akkor visszalépné abba az állapotba, mely az átváltozás előtt jellemezte, amitől az ismét értelmetlenné válna. Ha pedig nem ismeri meg önmagát, akkor megéri vénségének napjait, de nem tud választ adni eredetének kérdésére, s nem tud mit kezdeni a tárgyak, lények s jelenségek világával. Echo – Narcissusszal szemben – nem született, hanem van. Ovidius úgy tudja, Narcissus születése előtt is létezett tükrő, azaz víz, melyben tükröződött az ég színévaltozása, de egészen Narcissus tizenhetedik életévéig kellett várnia arra, hogy az ember a tükröződés tényéről és fogalmáról tudomást szerezzen. Echo az öntudat egy archaikusabb változatát képviseli. Képmásáról, hiába tükrözött volna vissza a víztükrő, nem keletkezhetett élménye. Nádas értelmezése szerint, Echo létének feltétele a másik ember léte: „Vonzalmait nem kellett meggondolásainak tárgyává tennie, érzelmei nem a képek és fogalmak közvetítésével, hanem közvetlenül tapadtak arra a másik, bárkivel és bármivel azonosítható tárgyra, amely nélkül nem lehettek élményei”. Ovidius és Teilhard de Chardin, Narcissus és Echo konfliktusáról teljesen eltérően gondolkodik, viszont mindketten az emberként létezés kezdetét (e kezdet kijelölhető időpontját) kutatják a történetben. Teilhard de Chardin szerint az ember azóta létezik emberként, amióta látványul kínálkozik önmagának. Ám nem a tény, hanem az időpont, az amióta időbeli

(évezredek menetében történő) elhelyezése a kérdéses. E tekintetben Ovidius épp annyira bizonytalan, mint Teilhard de Chardin, s végső soron a XX. század embere sem birtokosa a válasznak. Nádas úgy véli („mégis inkább azt mondaná”): „Nem azóta létezik ember, amióta látványul kínálkozik önmagának. De talán azért nem képes arra az ingerlő kérdésre se válaszolni, hogy mióta létezik, mert évezredek óta valóban nem szemlél mást, mint önmagát.”

A Jegyzetek az égi és a földi szerelemről című második fejezet a kötet legterjedelmesebb része, az előadás anyagát közreadó harmadik fejezetnek mintegy négyszerese. Az egymáshoz asszociációs síkon kapcsolódó, hol logikus, hol esetleges sorrendben következő, olykor egész történet(ek)et magukban foglaló, máskor csak egyetlen gondolatot rögzítő jegyzetek olvasása során a szerelemről szóló beszéd előkészítésének minden fázisát követhetjük. Jegyzetek szólnak a szerelemről való beszéd lehetőségéről és szükségességéről, a szerelem és az esztétika viszonylatáról, miközben a vizsgált, egyedülálló élmény és érzelem megértéséhez vezet el bennünket az író tolla. A tapasztalati példák mellett, gondolatait irodalmi példákkal támasztja alá és szemlélteti. Mindenekelőtt Platón *Lakoma* című művéből idéz szívesen, de utalások vonatkoznak más klasszikus alkotásokra is. „Aki szerelmes, azért érdeklődik, mert kíváncsi, miként viselkednek mások ebben a kivételes állapotban, aki pedig éppen nem szerelmes, legalább beszélni vagy hallani szeretne róla, mert mások szava arra a kivételes élményre emlékezteti, amiben akkor is reménykedik élete fogytáig, ha már részesült belőle, s akkor is, ha nem részesült” – magyarázza Nádas a szerelemről való beszéd értelmét, miközben a híres lakoma – melyen Agathón, Szókratész, Alkibiádész, és még sokan mások beszéltek a szerelemről – történetét hozza fel példaként.

Az égi és a földi szerelemről szóló előadás összegzése, lényegi kifejtése azoknak a gondolatoknak s eredményeknek, melyekre az előkészületi fázis során jutott az író. Mint ahogy az elmondottak alapján kiderülhetett, Nádas Péter éles határt von a szerelem (a róla való élmény) változatai közé, s tanulmányában azokat a lényegi jegyeket vizsgálja, melyek kívül esnek az ember által felállított szabályrendszeren. Mindenekelőtt a szerelem nem hétköznapi, az ember legfontosabb tulajdonságaként felfogott jelentése érdekli. E felfogás értelmében az ember társadalmi törvényeknek engedelmessé válik, ugyanakkor egyetemes természeti törvények hatása alatt áll. A szerelem itt összekötő kapocs, „kísérletet tesz az összeköttetésre”.

Fontos és izgalmas olvasmány Nádas Péter *Az égi és a földi szerelemről* című kötete. Kit ne érdekelné a téma, hiszen az ember, aki évezredek óta mást sem tesz, mint látványul kínálkozó önmagát szemléli, folytonosan kérdez s kutat, bár adattárából még mindig hiányoznak némely válaszok.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Kísértetek – „A napot. A napot” – mondja vagy inkább nyögi Oswald a dráma végén, miközben „összeroskad, izmai ellankadnak, arca kifejezéstelenné válik, mozdulatlanul ül”, néhányszor ismétli ezt az egyetlen szót, amely számára egyszerre jelenti azt, ami-